

Марына Казлоўская

Мінск

Да тэмы паэта і паэзіі ў творчасці Збігнева Гэrbэрта і Ігара Бабкова

Роспачнае адчуванне смерці Бога і чалавека, сумненне ў магчымасці самога існавання пасля Асвенцыма (Тэодор Адорна) і неабходнасць навучыцца жыць *пасля канца свету* (Гадэвуш Ружэвіч) сфарміравалі светаўспрыманне паваеннай польскай паэзіі, што стваралася прадстаўнікамі пакалення *спраўджанага апакаліпсісу*, да якога належаў і Збігнеў Гэrbэрт (*Zbigniew Herbert*, 1924–1998).

Крызіс класічных гуманістычных каштоўнасцяў, упэўненасць у тым, што *іншага канца свету не будзе* (Чэслаў Мілаш), і сітуацыя палітычнай несвабоды, эпоха *скутага розуму* (Чэслаў Мілаш), у якой апынулася Польшча пасля Другой сусветнай вайны, абумовілі дастаткова адназначны адказ на пытанне пра сэнс творчасці, што выразна паказвае мастацкі досвед Збігнева Гэrbэрта.

Місію паэзіі Збігнеў Гэrbэрт бачыў у *стварэнні каштоўнасцяў, для якіх варта жыць*¹, ва *ўпартым, бескампрамісным вызначэнні межай паміж тым, што добрае, і тым, што благое*².

Надзвычай выразна гэрбэртаўскае бачанне ролі паэта і паэзіі ў талітарным грамадстве выяўляецца ў некалькіх праграмных вершах: «Пасланне Пана Коріта» («Przesłanie Pana Cogito», том «Pan Cogito», 1974), «Рапарт з Горада ў аблозе» («Raport z oblężonego miasta», том «Raport z oblężonego miasta», 1983), «Да Рышарда Крыніцкага – ліст» («Do Ryszarda Krynickiego – list», том «Raport z oblężonego miasta», 1983).

¹ Z. Herbert, *Rozmowa o pisaniu wierszy*, [w:] *Herbert nieznany. Rozmowy*, Warszawa 2008, s. 26.

² *Ibid.*, s. 24.

У вершы «Рапарт з Горада ў аблозе», напісаным падчас ваеннага становішча ў Польшчы, Збігнеў Гэрбэрт так вызначае ролю паэта:

Застары насіць зброю й змагацца як іншыя –
 прызначылі мне з ласкі някідкую ролю летапісца
 запісваю – невядома для каго – гісторыю аблогі...³

У гэтым кантэксте вельмі важным падаецца слова *прызначылі* (*wyznaczono*), якое ўказвае на пэўную несвабоду аўтара, навязаную яму звонку ролю паэта-грамадзяніна, надзвычай тыповую для славянскіх літаратур. Паэт, гісторык аблогі, – адзін з апошніх абаронцаў віртуальнай, існай ужо толькі ў прасторы памяці і няскораных сноў Бацькаўшчыны:

засталося нам толькі месца прывязанасць да месца
 яшчэ трымаем руіны святыняў прывіды садоў і хат
 калі аддамо руіны не застанецца нічога...⁴

Задача паэта – аб'ектыўна фіксаваць гісторыю пакуты: *пазбягаю каментароў здушыўшы эмоцыі пішу пра факты...*⁵

Пры гэтым аўтар выразна ўсведамляе, што яго супраціў таталітарнай сістэме адпачатку асуджаны на паразу, шлях яго ўлюбёнага лірычнага героя Пана Когіта, чалавека Я-Думаю, – гэта шлях асуджанага на смерць:

Ідзі куды пайшлі тыя да цёмнага краю
 па руно залатое нябыту апошняю ўзнагароду
 ідзі выпрастаны між тых на каленях
 сярод звернутых спінай знішчаных дашчэнт
 ты ацалеў не каб жыць
 мала часу ў цябе трэба сведчыць...⁶

На гэтым шляху Пану Когіта наканаваная самота, яго аднадумцы – памерлыя, якія да апошняга верылі ў «вялікія словы»:

ідзі толькі так цябе прымуць у кола халодных
 чарапоў тваіх продкаў: Гільгамеша Гектара Раланда

³ З. Гэрбэрт, *Рапарт з Горада ў аблозе*, [у:] *Рэканструкцыя паэта: вершы, п'еса*, Мінск 2009, с. 236. Пер. Ілона Урбановіч-Саўка.

⁴ Тамсама.

⁵ Тамсама.

⁶ З. Гэрбэрт, *Пасланне пана Когіта*, [у:] *Рэканструкцыя паэта: вершы, п'еса*, с. 133. Пер. Марына Казлоўская.

абаронцаў дзяржавы без межаў і места попелу
Будзь верны Ідзі⁷

У большасці вершаў Збігнеў Гэrbэрт пазіцыянуе сябе менавіта як паэт-мараліст, які адстойвае права чалавека быць чалавекам. І толькі верш «Да Рышарда Крыніцкага – ліст», начная размова з іншым паэтам, выяўляе сумненні ў правільнасці абранага шляху. Творчасць успрымаецца Збігневам Гэrbэртам як пакліканне, унутраны прымуc, як маральны абавязак, у ахвяру якому было прынесена разуменне паэзіі як *формы, непадуладнай часу*:

на слабыя плечы мы ўсклалі грамадскія справы
вайну з тыраніяй падманам запіc пакуты
ды праціўнікаў – пагадзіся – мелі нікчэмна малых
ці варта было прыніжаць святасць мовы
бубненнем з трыбуны і чорнай пенай газетаў...⁸

Звяртаючыся да маладзейшага за сябе паэта, прадстаўніка іншага літаратурнага пакалення, у якога яшчэ ёсць час нешта змяніць, Збігнеў Гэrbэрт фактычна прызнае марнасць адмаўлення ад Хараства на карысць Ісціны: *залёгка паверылі мы, што хараство не ратуе*⁹, – і прапануе альтэрнатыву – паэзію, здольную бачыць прыгожае і ствараць сусвет, які мае будучыню, у якім можна жыць, на што ў пакалення-1956 не хапіла моцы:

якой сілы трэба каб насуперак лёсам
выракам гісторыі чалавечай подласці
ў Гефсімане здрады шаптаць – ціхая ноч
якой сілы духу трэба каб выкрасаць
усялякую б'ючы распач аб распач
агеньчыкі святла словы паяднання
каб вечна быў карагод на густой траве
каб асвятчалі з'яўленне дзіцяці і кожны пачатак
дарункі паветра зямлі і агню і вады...¹⁰

І не выпадкова менавіта гэты знакавы для разумення сэнсу творчасці гэрбэртаўскі верш становіцца прэтэкстам для аднаго з праграмных твораў сучаснай беларускай паэзіі – верша Ігара Бабкова «Алесю

⁷ Тамсама, с. 134.

⁸ З. Гэrbэрт, *Да Рышарда Крыніцкага – ліст*, [у:] *Рэканструкцыя паэта: вершы, п'еса*, с. 139. Пер. Марына Казлоўская.

⁹ Тамсама.

¹⁰ Тамсама, с. 140.

Разанаву – ліст» са зборніка «Засынаць, прачынацца, слухаць галасы рыб» (2009).

Выкарыстоўваючы дастаткова пазнавальную форму гэрбэртаўскага верша, форму ліста аднаго паэта да другога, Ігар Бабкоў выказвае сваё разуменне месца паэзіі ў сучаснай беларускай літаратуры, што ў працэсе змены культурнай парадыгмы страціла сістэму каардынат.

Падкрэслім, што паэтычны ліст Ігара Бабова звернуты менавіта да Алеся Разанава, паэта, чья творчасць відавочна не ўпісваецца ў канон беларускай паэзіі.

На працягу апошняга стагоддзя беларуская літаратура была вымушана вырашаць нелітаратурныя задачы. Спачатку паэт павінен быў стаць прарокам і павесці за сабой *забраны люд* (Янка Купала), а пасля, калі нацыянальная культура стала адзінай прасторай існавання беларушчыны, – абараняць яе ад канчатковага знішчэння.

На фоне пераважна грамадзянскага пафасу беларускай паэзіі творчасць Алесь Разанаў вылучаецца сваёй інтэлектуальнасцю і метафізічнасцю. Паэт бачыць сэнс творчасці ў спасціжэнні таямніцы Слова, з якога пачаўся Сусвет, у пазнанні праз Слова сутнаснага, быццёвага: *Перш за ўсё паэзія павінна быць паэзіяй. Ва ўсе часы. Нават у самых «непаэтычных».* *Гэта яе асноўная і, зрэшты, адзіная роля*¹¹. Гэтак жа разумее паэзію і Ігар Бабкоў: *Паэзія: мейсца канцэнтрацыі й узвышэння духу*¹².

У паэтычным лісце да Алеся Разанава Ігар Бабкоў канстатуе смерць беларускай паэзіі, якую мы не маем мужнасці прызнаць:

Пакуль ты карміў гановерскіх птушак
тут памірала паэзія.
Збірала поўныя залі
інтэрв'ю ў лепшых газетах
а потым клалася і памірала
проста так – ад шчасця – ці ад агіды¹³.

Пры гэтым памірае менавіта грамадзянская паэзія, якая крычала *на пап'ялішчах / пра цёмныя часы аднаразовых чалавечкаў / часы хуткага спажывання любові / хцівых відовішчаў / часы блізкай смерці*¹⁴.

¹¹ А. Разанаў, «Паэзія – у спасціжэнні паэзіі...», [у:] А. Разанаў, *3 апокрыфа ў канон: гутаркі, выступленні, нататкі*, Мінск 2010, с. 14.

¹² І. Бабкоў, *Мейсцы паэзіі*, [у:] І. Бабкоў, *Засынаць, прачынацца, слухаць галасы рыб: вершы*, Мінск 2009, с. 73.

¹³ Тамсама, с. 12.

¹⁴ Тамсама.

Пасля яе знікнення мы застаёмся без альтэрнатывы, бо іншая паэзія так і не здолела нарадзіцца:

Алесю, няма як перадаць гэты ліст
туды, дзе ты сёння. На мяжу сну і явы
да гановерскіх птушак, на самы скрай свету,
бо мы цені чужых сноў, Алесю, несмяротныя цені
разам з Ёўрыдыкай заблукалі сярод жывых,
спяваем, плачам, дакранаемся да аблокаў
бо смерць немагчыма там, дзе не было нараджэння¹⁵.

У такой сітуацыі Ігар Бабкоў знаходзіць адзінае выйсце: па-ўсход-
няму сысці ад непрытомнай, пустой і халоднай эпохі ў маўчанне:

Дзе душы, вольныя ад пераўвасабленняў
Ад падарожжаў, ад прывязанасцяў, ад пакутаў
Ад смерці
Уступаюць у чыстую дасканаласць¹⁶.

Ігар Бабкоў прапануе паэту ролю бязмоўнага назіральніка, які ідзе
на дно і адчувае, што *гэты боль – асалода / гэты боль – асалода*¹⁷:

Словы, цёплыя словы, хаваюцца ў траву, глебу
Порхаюць, як матылі, жывуць так мала
Што, часам здаецца – жыць неабавязкова –
дастаткова дыхання...
Сядзець ля акна, думаць, глядзець на аблокі
Заняцца каліграфіяй, гартаць соннікі, паліць файку
Быць пустым, цёплым – без мэты – недасяжна далёкім
Аднойчы апасці долу, з восеньскім лісцем¹⁸.

Такім чынам, мастацкі досвед Збігнева Гэрбэрта паказвае, як паэт,
што выбраў для сябе шлях змагання з таталітарнай сістэмай, стано-
віцца закладнікам гэтага змагання, вымушаным у імя выканання ма-
ральнага абавязку адмовіцца ад паэзіі як культуры Хараства (У. Жыл-
ка). Ігар Бабкоў, па-мастацку пераасэнсоўваючы творчасць Збігнева

¹⁵ Тамсама, с. 13.

¹⁶ І. Бабкоў, *За фіранкамі сноў...*, [у:] І. Бабкоў, *Засынаць, прачынацца, слухаць галасы рыб: вершы*, с. 9.

¹⁷ І. Бабкоў, *П'яны і далёкі, ён блукае па небе...*, [у:] *Засынаць, прачынацца, слухаць галасы рыб: вершы*, с. 24.

¹⁸ І. Бабкоў, *Чатыры вершы Ван Вэю...*, [у:] І. Бабкоў, *Засынаць, прачынацца, слухаць галасы рыб: вершы*, с. 18.

Гэrbэрта, у сваіх развагах пра сэнс паэзіі, прыходзіць да высновы пра абсалютную непаэтычнасць новай эпохі, што пакідае творцу адзінае выйсце – маўчанне.

STRESZCZENIE

Artykuł porusza problem znaczenia poezji w twórczości polskiego poety Zbigniewa Herberta (1924–1998) i białoruskiego poety Igora Babkowa (ur. 1964).

Podjęto analizę recepcji poetyckiej formy Zbigniewa Herberta w twórczości Igora Babkowa. Białoruski poeta, badając tradycję białoruską, według której cel poezji to służba ludziom, stoi na stanowisku, że poezja obywatelska na Białorusi umarła, a poezja metafizyczna nigdy nie narodziła się.

Słowa kluczowe: postrzeganie świata, polska poezja powojenna, kryzys klasycznych wartości, ojczyzna, poeta-moralizator, poezja obywatelska, milczenie, dług moralny.

SUMMARY

The article deals with the sense of poetry in the creative work of Polish poet Zbignyev Herbert (1924–1998) and Belarusian poet Ihar Babkou (born in 1964).

The analysis of Ihar Babkou's reception of Zbignyev Herbert's poetic form is undertaken. While examining the Belarusian tradition which perceives the goal of poetry as the service to people, Ihar Babkou argues that civil poetry in Belarus is dead and metaphysical one has never been born.

Key words: world perception, Polish post-war poetry, crisis of classical values of humanity, motherland, poet-moralist, civil poetry, silence, moral debt.